

---

# **ЗАВЕТНИ МОМЕНТИ ЗА ИКОНОМИКАТА И ОБЩЕСТВОТО**

---

**Проф. д-р Делчо Порязов**

*Почетен гражданин на град Свищов*

**Резюме:** Конструкцията на икономическата система на обществото претърпя сериозни изменения през изминалите 100 години и в международната си част – световните пазари. Отидоха в историята свързани със златото парични стандарти. От 1944 г. доларът се превърна в международни пари. Шейсет години по-късно се появи и еврото. Логиката на развитието на икономическите процеси подсказва, че бъдещите световни пари ще са рожба на кошница от националните пари на най-мощните икономика в света. Глобализацията в света тласка развитието на икономическата система в тази посока. От своя страна намесата на държавата в икономиката през следващите години ще става задължителна. Мястото ѝ не само е „сторено”, но то пространствено се разширява, а ролята ѝ ще се увеличава. Мястото и ролята на човека в икономиката обаче е толкова значимо, че без него, по същество, не може да се говори за икономика. Той я „оживява” и я прави действаща. Икономиката е създадена от човека и за човека, за да обезпечи неговия живот. Следователно човекът трябва да стои в центъра на икономиката. Икономиката да бъде за човека, а не човекът за икономиката.

**Ключови думи:** Нова икономика, държавно и пазарно регулиране, човек и общество.

**JEL:** A11, A13.

Годините на ХХ-о столетие в икономиката и цивилизованото човешко общество се характеризират с две изключително важни събития. **Първото** е свързано със създаването на социалистическа стопанска система. **Второто** се свежда до **Голямата депресия**, както учените икономисти кръстиха световната икономическа криза от 1929–1933 г. И двете причиниха дълбоки промени в икономическата система. Те доведоха до коренни изменения и в политическата структура на обществото. По нея обаче не ми достигат знания, за да изкажа компетентни

съображения. Затова ще споделя вълнуващите ме мисли само за **икономическите структури** на двата обществени строя.

## 1. Общи постановки за икономиката

Икономическата система на социализма беше основана на обществената собственост върху средствата за производството в лицето на държавата. Разпределянето на произведените материални блага теоретически трябва да се прави според количеството и качеството на дадения на обществото труд. В същност обаче то се извършваше на принципа **на уравниловката**, т.е. на всички по равно. При достигнатата степен на развитие на производствените сили и общественото съзнание този принцип убиваше всеки стремеж да се усъвършенствуват средствата за производство и да се дава по-голямо количество и по-качествен труд, което означаваше **стопиране** на техническия прогрес и квалификацията, а оттук и на целокупното обществено развитие. Това от една страна. От друга, самата система възникна в страна с ниска степен на развитие на производителните сили.

**Великият мислител** Карл Маркс беше предсказал, че социалистическа икономическа система ще се появи едновременно в група страни с най-развити производителни сили. Ленин го „коригира”, че това може да стане и в една страна, при това не толкова икономически развита, а по същество и изостанала, каквато тогава бе Русия. Историческото развитие го опроверга.

Много често се задава въпросът, защо социализмът рухна? Сочат се най-различни причини. Моето обяснение е кратко и конкретно. Социализмът, като обществена политико-икономическа формация, пропадна, защото **пона начало той беше мъртво роден**. Производителните сили не бяха достатъчно развити, за да му **вдъхнат живот**. Мъртвите не възкръсват. Легендите разказват, че това се е случило единствено само с Божия син. Историята обаче потвърди **максимата**, че тя „никога не си поставя непосилни за изпълнение задачи”. И въпреки „мъртво роден” обективната истина ни задължава да признаем, че социалистическият начин на производство остави в зародиш някои елементи на бъдещата икономическа система, особено в частта ѝ като социална структура. Но за това по-нататък.

Капиталистическата икономическа система по своето същинско съдържание е противоположна на социалистическата. При нея средствата за производство, облечени в паричната форма на капитала, са частна собственост. Те са свързани с живата работна сила по пътя на ней-

ното свободно наемане, означаващо по същество покупко-продажба. Собствениците на средствата за производство присвояват произведените материални блага и услуги, а непосредствените производители – работниците – съответно парично възнаграждение. И така в продължение на три, четири столетия без прекъсване и възкресение, но със съществени изменения по време на вековното си развитие.

Сега капиталистическият начин на производство не е такъв, какъвто е бил даже преди един век. Той е коренно променен, но си остава **родствен** с предишния. През 20-ото столетие, въз основа на тези изменения, капитализмът бе „прекръстен” на **империализъм** и предречен на **загиване**. Противно обаче на тези предсказания, той постигна значителни успехи в икономическото развитие и **не отстъпи** преднината си на социалистическата система. Нещо повече. С разрухата на социализма капиталистическата система се зареди с нова енергия, за да продължи да служи на човешката цивилизация.

Огромни са успехите на капиталистическата стопанска система в прогресивното развитие на икономиката. Всички ги признават и никой не се опитва да оспорва тяхното наличие. Само през 100-те години на 19-то столетие капиталистическият свят създаде богатство, по-голямо от колкото всичко създадено, откакто има писана история до този момент. Присъщите на нейната природа вътрешни сили са тласкали хората да усъвършенстват средствата за производство, да овладяват по-производително и по-ефективно заобикалящата ги природа и по този начин да осигуряват икономически растеж и духовен прогрес.

Но едновременно с това тези същите вътрешни сили породиха редица негативни явления, които постепенно я разяждат и водят само до разруха. Те по начало са присъщи на нейната природа, но взеха застрашителни размери по време на последната световна икономическа криза от 2007–2010 г. Както вече посочих, това се признава от най-видните световни лидери – политици и държавници и от най-изтъкнатите философи, икономисти и социолози. Техните гледища стигат дори до отказ от икономическата система на капитализма. „Естествено е, – заяви бившият германски министър на финансите Щайнбрюк – капитализмът, доведен до крайност да стигне до своето саморазрушение.“ Отнасяйки тези крайности в частта на емоциите и вглеждайки се по-спокойно в съвременните проблеми на икономическата система, струва ни се, че нейното развитие ще се усъвършенства в много направления.

Преди всичко – това се отнася до множеството проблеми на **стоково-паричната организация на общественото производство** или това, което сега наричаме **пазарна икономика**. Крайно време е да се разбере, че стоково-паричното стопанство е организация не само на

**производството**, а в същото време и на **разпределението**, и на **потреблението**. Важно е да създадеш добра организация на самото производство. Но също толкова важно е да формираш и **адекватна** на нея система на разпределение на това, което е произведено и което трябва да отиде до съответните потребители. Можеш да произведеш много и качествено, но ако не разпределиш неговата стойност в съответната на заслугите пропорция между субектите на производството под формата на парични доходи, следващият цикъл няма да го бъде. Производството ще спре.

Посредством размяната на стоки срещу пари хората разменят по между си своя труд. Тъкмо тази закономерност изисква **съразмерност**, отговаряща на съответното участие на капитала и хората в създаването на материалните блага и услуги, жизнено необходими за тяхното битие. **Справедливо съотношение** между това, което всеки индивид дава на обществото, и онова, което получава от него. Никой няма основание да взема повече от определеното му по тази пропорция, освен ако го е придобил даром, получил в кредит или лично откраднал. И това се отнася еднакво както за отделните индивиди и обществото като цяло в националните стопанства, така и за отношенията между отделните държави в международен мащаб.

Изключително важно значение за развитието на икономиката е разумната **съразмерност между доходите на непосредствените производители и печалбата на капитала**. И най-грубите изчисления на тази пропорция показват, че тя е в съотношение 65 към 35 в полза на капитала. Това крайно несправедливо разпределение на брутния вътрешен продукт между капитала и труда е главната причина за растящото **напрежение** в икономиката и социалната сфера. С всяка изминала година тази пропорция на разпределението става все **по-нетърпима**. И колкото по-бързо разберат същността на тази ситуация представителите на капитала – днешните работодатели и управляващи обществото, толкова утвърдилата се сега икономическа система ще продължи по-дълго да служи на човешката цивилизация.

От производството и разпределението се отправям към сферата на обръщението и, по-конкретно, към паричната система, която обхваща финансовите и банковите институции. Вече описахме същността на движението на стоки и на тяхната стойност под формата на пари. **Стоките** пътуват от производствените складове към търговските магазини и оттук попадат в домовете на потребителите. **Парите**, представляващи тяхната стойност, излизат от трезорите на централната емисионна банка и през търговските банки и финансовите органи се оказват в ръцете на същите тези потребители. В крайния пункт на пазара те се „срещат”, за да се **погасят** взаимно. Нормалното протичане на икономическите про-

цеси изисква пълно съвпадение на количествените маси на стоките и парите. Ако то не е налице, настъпват инфлационни процеси. Хиляди пъти е доказано, че те рушат икономическата система. Оттук идва и настоячивият апел: **Управляващи, не ги допускате! Те завършват задължително с девалвационна „хирургическа” операция, която е лош атестат за Вашето управление.**

Главната причина, пораждаща инфлационните процеси през втората половина на 20-то столетие, е заложена в основата на злоупотребата от страна на държавните органи с механизмите на книжно-паричната система. Както вече отбелязахме и в теорията, и в практиката по това време битуваше убеждението за **дефицитно бюджетно** финансиране на икономическия и социалния живот на обществото. В теорията началото бе поставено с възгледите за умерена инфлация. Впрочем тази теоретическа постановка е единствената препоръка на Кейнс, която, по моя преценка, животът не потвърди. Практиката опроверга хвалебствените възможности на дефицитното бюджетно финансиране. И то не само, когато се извършва с механизмите на националните парични единици, но и тогава, когато се осъществява с помощта на реален международен кредит. **От нищо не става нещо**, а кредитът трябва да се връща. Примерът с Гърция се разиграва пред очите ни. Затова теорията за бюджетните дефицити вероятно ще остане като история, а разбирането за балансиран бюджет като най-разумната финансова политика в условията на пазарна икономика.

Конструкцията на икономическата система на обществото претърпя сериозни изменения през изминалите 100 години и в международната си част – **световните пазари**. Отидоха в историята златно-монетният, златно-слитковият и златно-девизният стандарт. От 1944 г. доларът се превърна в международни пари. Шейсет години по-късно се появи и еврото. Кълновете на подобни регионални валути се показват и на Изток в лицето на японската **йена**, китайския **юан** и индийската **рупия**. Характерното за всички тези национални или регионални валути, дръзнали да облекат международен мундир, е, че търпят пряко въздействие на националните икономики, които стоят зад гърба им. Съответната икономическа нестабилност в отделните страни се превръща в нестабилност на международни пари, които са приели като свои. Логиката на развитието на икономическите процеси ни подсказва, че бъдещите световни пари ще са рожба на **кошница** от националните пари на най-мощните икономика в света. Глобализацията в света тласка развитието на икономическата система в тази посока. Рано е да се гадае какви световни институции ще ги емитират, какви кръщелни свидетелства ще им издадат.

## 2. Регулатор на развитието на икономиката: Пазарът или Държавата

Световната икономическа криза от първото десетилетие на 21 век постави изключително сериозен въпрос, кой да направлява развитието на икономиката? Тя да бъде оставена под въздействието на стихийните пазарни сили, или нейното развитие да се насочва от управленските държавни органи. По-конкретно проблемът се отнася за **мястото и ролята на пазара и държавата в системата на икономиката**. Както вече видяхме, класическата школа и неолиберализмът пазят това място на **свободния пазар**, докато кейнсианството отрежда определена част от него на държавата. По наше време становищата толкова контрастираха в противоположни посоки, стигайки до крайности, че едните се превърнаха в **пазарен**, а другите в **държавен фундаментализъм**. А истината, съгласно диалектиката на великия Хегел, се крие не в краищата, а някъде по средата.

Историческата справка показва, че по **дълголетие** първенството принадлежи на възгледите и практиките за **свободен пазар**. Главното основание за тяхното многолетно господство в икономиката е заложено в успехите на **индивидуалното предприемачество** и в дълбоките корени на собствеността в битието и съзнанието на хората. Теорията за намеса на държавата в икономиката е от по-ново време. Началото бе поставено от световната икономическа криза 1929–1933 г. Нейната логика има за основа негативните явления, които пораждаат **стихийна роля** на пазара в развитието на икономиката, изразяваща се в инспириране на кризисни сътресения и крайно несправедливо разпределение на новосъздадения брутен вътрешен продукт, което води до разпределението на хората на бедни и богати. При това в пропорция, грозяща рухването на икономическата система и застрашаваща обществения строй като цяло.

Задълбоченият анализ на икономическата система недвусмислено сочи, че **намесата на държавата** в развитието на икономиката е обективен закономерен процес. И не само това. Тази намеса непрекъснато ще се увеличава. Но по-напред за нейния обективен характер. По моя преценка тя се изразява:

**Първо.** Държавата обезпечавя индивидуалната сигурност на хората и отбраната на страната като цяло.

**Второ.** Държавата осигурява териториално пространство – земно, водно и въздушно, на което са разположени веществените елементи на производителните сили.

**Трето.** Държавата е собственик на всички естествени ресурси – гори, езера, реки, морски териториални води, крайбрежни пясъчни ивици, подземни полезни изкопаеми.

**Четвърто.** Държавата със собствени средства изгражда цялата инфраструктура на своята територия – железопътни линии, шосейни пътища, пристанища, летища, електропреносна мрежа, телефонни и телеграфни линии, напоителни канали, язовири водоносни системи, газови и нефтопроводи. Тук тя извършва чисто стопанска дейност и е собственик на съществуващите в тази сфера средства за производство.

**Пето.** Целокупният производствен и духовен живот се опосредства с помощта на парите. Държавата чрез своята централна емисионна банка пуска в обръщение това „велико колело на циркулацията” – парите. Тя е и отговорна за стабилността на тяхната покупателна сила и способност.

**Шесто.** И най-сетне, държавата с помощта на избрания от народа парламент определя правилата на цялата икономическа игра, наречена производство, разпределение, размяна и потребление. Тя създава законите, пише постановленията и наредбите. Държавата е тази, която определя данъците, акцизите, митата, таксите и всички останали икономически инструменти.

Всичко това предопределя обективната необходимост, държавата да има право на намеса в икономиката. Намеса, изразяваща се в съзнателното регулиране и направление на нейното развитие. Всъщност това следва да се счита не само като право, но и като задължение на управляващите към народа, дал управлението на държавата в техни ръце. Нихилистично отношение към изискванията на суверена – народът – в съвременния свят се наказва с падане от власт.

Няма никакво съмнение в истинността на тезите за мястото и ролята както на пазара, така и на държавата в икономиката. Има различия в това, каква да бъде степента на тяхното участие в нейното управление. Отговорът на този въпрос трябва да отчита техните успехи за прогреса на обществото. Стопанската история ни поднася достатъчно фактология.

**Пазарното регулиране** на икономиката доведе общественото развитие до небивали висоти. **Държавното регулиране** извади същото това общество от световните икономически кризи 1929/33 и 2007/10 г. и му даде зелена светлина за по-нататъшно прогресивно развитие. Едновременно с това обаче не бива да се подминават и забравят и техните негативни последици за още по-голям прогрес. Без да се впускаме в подробности, **пазарът**, лишен от човешки сетива, посредством **стихийното** разпределение на ресурсите между производствените отрасли, изключвайки човека с неговите потребности, от целта на производството и най-вече с

крайно несправедливо разпределение на новосъздадения брутен вътрешен продукт между капитала и труда, предизвика огромни кризисни сътресения, стигащи до катастрофи. „Пазарното управление“ на икономиката на България, например, през последните три десетилетия превърна плодородната българска земя в пустинно поле, прекрасното черноморско крайбрежие от пясъчни „градини“ в бетонни бункери, а подготвената професионално младежка работна сила прогони отвъд българско в чужбина. В същото време „държавното управление“, погледнато през призмата на социалистическата държава със своето централизирано дирижиране и убиваща всякакъв стремеж **уравниловка**, стигна до **уродлив тоталитаризъм**.

В крайна сметка **пазарът**, макар и стихийно, осигурява по-голямо изобилие на материалните блага и по-ефективен начин на тяхното производство. **Намесата на държавата** пък, чрез съзнателни правителствени решения, отстранява нарушените отраслови пропорции, кризисните сътресения и внася необходимите корекции в разпределителните процеси между капитала и труда, между производството и потреблението. **Следователно нито пазарът, нито намесата на държавата могат да бъдат изгонени от икономическата система на обществото. Оказва се, че те са еднакво необходими за икономическата система на съвременното общество**, както мъжът и жената за продължението на човешкия живот. Затова оттук нататък може да става дума само за по-добър и по-ефикасен синхрон на тяхното използване, за по-бързо материално и духовно развитие на обществото.

Първоначално икономическата система на капитализма успешно се е регулирала от пазара. Държавна намеса, ако е имало такава, е била частична и не с решаващо значение. „Невидимата ръка“ на пазара е ръководила и направлявала икономическото развитие. Постепенно обаче растат количествените параметри на стоково-паричното стопанство както в рамките на отделните страни, така и в отношенията между тях. Днешната икономика е **глобализация** на производство, търговия, стоки, пари, капитали и труд. Всеобхватните рамки на стоково-паричното стопанство и в националните граници, и в международен мащаб не могат да се решават само от пазара. Изисква се държавна намеса. Очевидно е, че пазарът не може, а и в бъдеще едва ли ще може да реши сложните **разпределителни** отношения между капитала и труда. Пазарът неумолимо и безмилостно разтваря ножицата между бедни и богати във всяка страна единствено в полза на богатите, както и ножицата между богатите и бедните държави в света като цяло.

По-нататък. Пазарът не е решил и трудно ще реши не по-малко сложните отношения, свързани със **здравеопазването и социалното**



**осигуряване.** В тази поредица от проблеми възникнаха и нови, каквито са създаването, **овладяването и внедряването на знанията** и професионалното образование, **квалификацията и преквалификацията на работната сила.** Икономиката на знанието и образователната квалификация на работната сила ще лежат в основата на бъдещия технически прогрес. Пазарните механизми не само не ги решават, но и ги подминават с мълчание. Най-сетне пазарът не вижда множество **екологични проблеми.** А те застрашават съдбата на планетата, ако държавите не се намесят решително в борбата за тяхното отстраняване.

Всичко това води до извода, че **намесата на държавата** в икономиката през следващите години ще става **задължителна.** Мястото ѝ не само е „сторено”, но то пространствено се разширява, а ролята ѝ ще се увеличава. Бих добавил: и става все по-отговорна. Защото, ако тя не се заеме с изпълнението на тези функции, икономическата система ще рухне. Под ударите най-вече на нерешените социални проблеми на хората и на една бъдеща световна криза. Оттук и добронамереното предупреждение: **Управляващи, внимавайте! Държавата от „пазач” в миналото, без значение нощен или дневен, в бъдещето трябва да се превърне в регулатор и двигател на икономическото развитие на обществото.**

### **3. Човекът за икономиката или икономиката за човека**

В тъканите на икономическата система на съвременния свят органически е вграден още един проблем със съдбовно значение за нейното бъдещо развитие. Става дума за мястото и ролята на **отделния човек** в икономиката. Ако мястото и ролята на държавата в икономиката произтичат от нейния характер на колективен орган и политическо формиране на обществото, то мястото и ролята на индивидуалния човек в икономиката се предопределят най-напред от качеството му на **производител** на стоки и услуги, а след това и от състоянието му на **техен потребител.** Независимо от това различие и държавата, и нейните индивидуални поданици са призвани да подпомагат икономическото развитие, или казано с други думи, да съдействат за успешното взаимодействие между тях и природата за създаването на необходимите за съществуването им материални и духовни блага.

Мястото и ролята на човека в икономиката са толкова значими, че без тях, по същество, не може да се говори за икономика. Те я „оживяват” и я правят действаща. Икономиката е създадена от човека и за човека, за да обезпечи неговия живот. Следователно човекът трябва да

стои в центъра на икономиката. Във взаимоотношението човек – природата примаат принадлежи на човека. В практическата действителност, пък и в теоретическата мисъл обаче, нещата са поставени, както обикновено се изразяваме, с главата надолу. Икономиката, създадена от човека, е оставила същия този човек зад себе си. Получава се така, че човекът сякаш е дошъл на този свят, за да служи на икономиката, а не тя на него. Всичко се прави така, че икономиката, а не човекът да върви напред. Човекът е изоставен на заден план. Неговата фигура се мярка накъде далеч в периферията. Човешкият дух, като най-висше създание на природата, изисква, икономиката да бъде поставена в негова служба. **Икономиката да бъде за човека, а не човекът за икономиката.**

Парадоксът **човекът за икономиката**, трябва да си признаем, произтича от самата същност на икономическата система, когато тя е облечена в стоково-парична премяна. И този парадокс е една обективна закономерност. Стоковото производство е предназначено да задоволява потребностите не на непосредствените производители, а на другите себеподобни. Така стигнахме до целта на стоковото производство. В ресторантите ни готвят вкусен обяд, а в хотелите затоплена спалня, но не от грижа да не стоим гладни и ли да не спим на улицата в студена нощ, а **единствено** заради **печалба**. Ето тук в **целта на производството** и в стремежа да се реализира печалба и то колкото е възможно по-голяма, се крие загадката, защо го няма човекът в централната част на икономическото полезрение.

Нарекох взаимоотношението човек – икономика „парадокс”. Но колкото и да е странно, това е истината. И в природата, и в обществото има не малко такива парадокси, които, макар и да изглеждат чудновати, са обективна закономерност. Както целта на общественото производство така и печалбата като **мотивация** на същото това производство, обективно произтичат от същността на самата икономическа система, служеща си с инструментариума на парите. Тази характеристика на целта и печалбата отразява същността на паричното стопанство.

Печалбата носи в утробата си **противоречиво единство** на положителни и отрицателни елементи за икономиката на обществото. От една страна, тя игнорира интересите на хората да бъдат задоволявани техните потребности с възможно най-качествени стоки и услуги. Нещо повече. В нейно име производителите са готови да вършат и престъпления, влагайки в произвежданите материални блага вредни за здравето на човека вещества. Възможността да се получи по-висока печалба, ги подтиква към такива действия. От друга страна, по-високата печалба може да се получи единствено чрез усъвършенстване на производствения процес. Това се постига по пътя на модернизацията на средствата на труда и

повишаващата се квалификация на работната сила, която ги поставя в действие и с които се произвеждат материалните блага.

Тъкмо печалбата е тази икономическа категория, която тласка производителите към тези разумни вече действия. Подгонени от конкуренцията, производителите ускорено внедряват техническите нововъведения, за да увеличат производителността на труда, да намалят производствените разходи и отгук да увеличат печалбата на своя капитал. И в миналото, по време на лекциите пред студентите, не се страхувах да назова функциите на конкуренцията и печалбата „чудесен механизъм” на капиталистическия начин на производство за техническия прогрес и отгук за развитието на човешката цивилизация. И сега ще повтора тези мисли. Капиталистическата общественно-икономическа формация доказва своето предимство пред социализма благодарение именно на вътрешните двигателни сили, присъщи на конкуренцията и печалбата.

**Такава е двойствената същност на печалбата. Тя брутално пренебрегва интересите на човека, неговото място и роля в икономиката. В същото време обаче тя поражда стимулите за усъвършенстването на производствените сили на обществото,** за да се произвеждат по-много, по-качествено и с по-малко производствени разходи, необходимите за човешкото житие стоки и услуги. Икономката се създава, за да осигури всичко онова, което е необходимо за продължението и възпроизвеждането на това житие. Впрочем социалистическата стопанска система си отиде, защото не може да обезпечи необходимите условия за технически прогрес. Давайки предимство не на производството, а на разпределителните процеси, тази система не можа да създаде по-голямо национално богатство, **абсолютно задължително** за нейната социална програма, по която чертаеше да протича човешкото битие. И отново ще повтора, тук не се касае за политическа система, която, лишена от демокрация и наситена с тоталитаризъм, цивилизованото човешко общество не можеше дълго да остави на историческата сцена.

Взаимоотношението икономика–човек и противоречивият характер на печалбата показват, колко опасен е крайният фундаментализъм както в **пазарна**, така и в **командна** форма. **Пазарният**, в името на печалбата, **забравя и не зачита човека. Командният** на теория го **изтиква на преден план, но поради стопиране на техническия прогрес на практика не е в състояние да удовлетвори неговите потребности.** Вече се знае, пазарът, робувайки на печалбата, поражда несправедливо разпределение на новосъздадения обществен продукт и социално напрежение, а държавната командна система – до уродлива уравниловка и опасен тоталитаризъм. Изграждането на икономическата система, почираща само на един от двата принципа, е еднакво опасна. Затова следва да

се търсят пътища, съчетаващи положителните и ограничаващи негативните елементи на пазара и държавата в икономиката. Безспорно сложна задача. Но животът, с напредващата си цивилизованост, постепенно ги подсказва.

Печалбата и конкуренцията, като двигатели на техническия прогрес, са неотменими елементи на пазарната икономика. **Когато обаче резултатите от функционирането им прекратят критичната точка на безгрижие и безотговорност към човека, те стават нетърпими. Безгрижие е да се остави мнозинството, да бедства в нищета, за да се осигурят малцина, да тънат в безпределни богатства. Безотговорност е да разпределяш новосъздадения обществен продукт така, че в ръцете на шепя хора да попада по-голямата част от него, а множието да бъде хвърлено в жестоката прегръдка на бедността.**

И това се случва, защото човекът, главната производствена сила, осъществяваща цялото обществено производство, отсъства при разпределението и потреблението на по-голямата част от новосъздадения продукт. Очевидно на него принадлежи централно място в икономическата система. Той създава икономика, с единствената цел да осигури за себе си, докато съществува на земната повърхност, материално и духовно благоденствие. Всичко, което се прави, трябва да започва и да свършва с битието на човека, с неговото благополучие. Едно общество не може да прогресира, ако неговите отделни членове живеят в бедност. Добруването на хората е основен признак, че обществото се развива възходящо, прогресивно. Икономиката се създава не само да печелят едни, но и за благоденствието на всички останали. Накратко, икономиката трябва да е хуманна, икономика и за човека.

Но как икономиката, изградена на база – **печалба за капитала**, трябва едновременно с това да стане и **по-човечна за човека**? Възможно и реално ли е такова съчетание? Както вече фрагментно споменах: трудно е, но то е осъществимо. **Трудно** е, защото капиталът леко не отстъпва от завоюваните позиции. **Осъществимо** е, тъй като настъпва безизходица и няма друга алтернатива за запазване и развитие на сега съществуващата икономическа система. Икономическите кризи, бедността на широките народни маси, растящата безработица и социалното напрежение постепенно, но сигурно ще я разрушат. Всички те трябва да се отстранят. Обнадеждаващо е, че не само интелектуалният ум на обществото, но и политическите лидери – държавници, независимо от идеологическите си позиции, виждат тези икономически процеси и осъзнават своята отговорност пред историята. Само след дълбоки изменения в нея тя ще може да продължи да служи полезно на човечеството.

Всички отрицателни явления, спъващи по-нататъшното възходящо развитие на икономиката, произтичат от **сложилата се система на разпределение на новосъздадения обществен продукт между капитала и труда. Пропорцията две трети от него за една десета от населението и само една трета от продукта за девет десети от същото това население разделя обществото на бедни и богати. Тя води до прекомерен разкош за едни и голяма нищета на други. И в двата случая се израждат човекът и неговото съзнание. Богатите считат, че това е тяхното свещено право, произтичащо от собствеността, а бедните се въоръжават с воля да се освободят от гниеща ги нищета дори с непозволени средства. И двете страни предприемат съответни действия. Конфликтът, породен от обективно съществуващи закономерности, е налице.**

Очевидно 21-то столетие изисква изменения в разпределителните отношения между агентите на производствения процес. Закономерно ще бъде, горната пропорция да се **преобърне** в обратен огледален образ, като една трета от създавания обществен продукт остава при капитала, а две трети от него отиват при непосредствените производители за задоволяване на техните жизнени потребности. Една такава пропорция ще даде разумни дялове от дохода на обществото и на едната, и на другата страна под формата на печалба за капитала и за лично ползване за положения труд. Дълбоко съм убеден, че такава разпределение ще подобри пазарното равновесие, ще направи по-малко вероятни кризисните сътресения, ще затвори ножицата между богатите и бедните и ще изключи социалните конфликти, особено във формата им на насилие. Но кой е в състояние да извърши тази изключително сложна корекция и да измени пропорцията на разпределението?

Видимо това може да направи единствено държавата в лицето на нейните управляващи органи. Тя е всесилна. И политически, и икономически. **Политически** – разполага със съответните силови и съдебни органи. **Икономически** – тя се разпорежда с 40% от новосъздадения обществен продукт. Няма друга обществена институция, която да притежава толкова политическа и икономическа мощ. Държавата **осигурява** сигурността на индивидите и отбраната на страната, **собственик** е на всички природни ресурси, без които нито едно производство не е възможно да съществува, **изгражда** цялата инфраструктура на своята територия, **създава** всички необходими условия за нормалното функциониране на икономическата система. Въз основа на всички тези предпоставки държавата има не само право, но и задължението да се намесва и да регулира икономиката. Що се отнася до инструментите, с който тя трябва да прави това, следва да констатираме, че те не са малко. При

това създадени от самата икономическа система. Това са икономически категории, свързани с парите, финансите и кредита. Чрез лихвената политика, данъците, акцизите, митническите тарифи, ценовата и доходната политика държавата следва да **регулира** всички икономически процеси, включително и **жизнения стандарт на своите граждани**.

На първо време е необходимо, държавата да изпълни съдържанието на понятието **регулиране с контролни функции**. След това от само себе си ще дойдат и нейните стратегически напътствия за развитието на икономиката. С помощта на своите управленски органи – министерства и държавни агенции – тя трябва да поддържа строг контрол върху качеството на произведените хранителни и медицински продукти, цените на стоките и услугите, имащи най-важното значение за живота на хората, доходите на участниците в производствения процес, печалбите на стопанските и бизнес структурите. Нагонът за по-висока печалба води до извращения. В същото време свободният човек не се труди за другите, както се труди непосредствено за себе си. За съжаление достигнатото ниво на общественото съзнание не излъчва в достатъчна степен съответните морални норми на поведение. Надеждите в това отношение са далечна перспектива. Отдавна се знае, че тъкмо съзнанието най-трудно се променя. Всичко това налага намеса на държавата, т.е. нейното място и роля в икономиката да се изрази във всеобхватен контрол по цялата верига на обществения живот от производството до потреблението.

Повикът да се създава икономика за човека, се появи през втората половина на миналото столетие. Той става изключително актуален по време на световната икономическа криза 2007/2010г. Всъщност констатацията на френския президент Никола Саркози „не ни трябва такъв капитализъм” изразява същото съдържание, но е изказано в обратен ред. Бащата на социалното пазарно стопанство в Германия Лудвиг Ерхард **пледира** християнската благотворителност да се превърне в социална справедливост и повишаващата се обществена производителност на труда да носи благоденствие за всички (Ерхард, 1993). Френският нобелист **Морис Але** призовава, европейските държави да създават **хуманна** икономика, основаваща се на два принципа: „**ефективност и етичност**” (Allais, 1991). И двамата са озаглавили **знаково** своите творби: „Благоденствие за всички” и „Европа с лице към своето бъдеще: какво да се прави?”. Символиката леко се разгадава. Нужна е **нова** икономика. Икономика за човека.

„Нова икономика” се опитаха да създадат бившите социалистически страни от Източна Европа. Няколко десетилетия те се терзаеха над този проблем. В крайна сметка не успяха. Много политици и не малко учени изпратаха социалистическата система на „бунището на истори-

ята”. Като политическа и икономическа структура това е така. Обективната истина, обаче, ни задължава да признаем, че този строй остави някои **индикации**, които не само не могат да бъдат забравени, но много вероятно ще послужат и като указателни знаци за възможните пътища на развитие. Тук имам предвид здравеопазването, образованието на младежта и социалното осигуряване на възрастното поколение.

Сега съществуващата система в тези сфери е организирана на основата на стоково-паричните отношения. Болниците и учебните заведения са превърнати в производители на стоки и услуги от рода на здраве и бъдеща професия. И здравето, и професията, и старческото благополучие са предмет на покупко-продажба. Едни субекти, формирани като търговски организации, ги продават, а хората ги купуват. Ако човек има пари – **добре**. Ако няма – очакват го лоши **бъднини**.

По моя преценка такава система едва ли ще може да се радва на дълголетие. Намирам бизнеса със здравето, образованието и спокойните старини за **противоестествен**. Цивилизованият човек едва ли ще се съгласи със система, противна на неговата природа. Здравеопазването, образованието и пътят към отвъдното са дадени така, както е даден самият живот. Считаю, че в бъдеще икономическата система ще трябва да се изгражда така, че тя да поеме цялата издръжка по образованието на човека, докато той стане годен за трудова и творческа дейност. Излезе ли от тази възраст, обществото отново трябва да поеме грижите за по-спокойното протичане на неговите старини. Когато човек е безпомощен да отстоява сам себе си в природата, каквито са годините на детството и старините, обществото в лицето на държавата трябва да стои с грижите си до него. Мислите ми влигат такова съдържание в понятието икономика за човека. Тя може и трябва да бъде едновременно и **ефективна**, и **хуманна**. Не човекът за икономиката, а икономиката за благополучието на човека. Убеден съм, че обществото ще осъзнае тази максима. И колкото по-бързо, толкова по-добре.

### **Използвани източници**

Allais, M. (1991). *L'Europe face à son avenir. Que faire?* Paris.

Ерхард, Л. (1993). *Благоденствие за всички*. София: Стопанство.

---

# **НАРОДНОСТОПАНСКИ АРХИВ**

ГОДИНА LXX, КНИГА 2 – 2017

---

## **СЪДЪРЖАНИЕ**

**Делчо Порязов**

Заветни моменти за икономиката и обществото / 3

**Андрей Захариев**

Финансовата наука в променяща се Европа – предизвикателства и перспективи / 18

**Димитър Канев**

Защо победи Тръмп – отговорът на теорията на перспективите / 30

**Атанас И. Владиков**

Пазарът на труда на ЕС (разгледан през призмата на еластичностите) / 44

**Калина Л. Дурова**

Кохезионната политика на Европейския съюз: еволюция, предизвикателства и перспективи / 55



**РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ:**

Проф. д-р Андрей Захариев – главен редактор  
Проф. д-р Георги Иванов – зам. главен редактор  
Проф. д-р Йордан Василев  
Доц. д-р Искра Пантелеева  
Доц. д-р Стоян Проданов  
Доц. д-р Пламен Йорданов  
Доц. д-р Румен Лазаров  
Доц. д-р Венцислав Василев  
Доц. д-р Анатолий Асенов  
Доц. д-р Пресияна Ненкова

**МЕЖДУНАРОДЕН СЪВЕТ:**

Проф. д-р ик.н. Михаил А. Ескиндаров – Ректор на Финансовия университет при Правителството на Руската федерация – федерална държавна образователна институция за професионално образование, Доктор Хонорис Кауза на СА „Д. А. Ценов” – Свищов  
Проф. Лестър Лойд-Ризън – Директор на Центъра по международен бизнес към Международното бизнес училище Ашкрофт, Кембридж, Великобритания  
Проф. Кен О’Нийл – Ръководител на катедра по предприемачество и развитие на малкия бизнес към Департамента по маркетинг, предприемачество и стратегии на Университет Ълстер, Северна Ирландия  
Проф. Ричард Торп – Бизнес школа на Университета Лийдс, професор по развитие на управлението, зам.-директор на Киурт институт, Лийдс, Великобритания  
Проф. д-р ик.н. Андрий Крисоватий – Тернополски национален икономически университет, Доктор Хонорис Кауза на СА „Д. А. Ценов” – Свищов  
Проф. д-р ик.н. Григоре Белостечник – Ректор на Молдовската академия за икономически изследвания, Доктор Хонорис Кауза на СА „Д. А. Ценов” – Свищов  
Проф. д-р ик.н. Йон Кукуй – Президент на Сената на Университета Валахия – гр. Търговище, Румъния, Доктор Хонорис Кауза на СА „Д. А. Ценов” – Свищов  
Проф. д-р ик.н. Михаил Ив. Зверяков – Ректор на Одеския държавен икономически университет, Доктор Хонорис Кауза на СА „Д. А. Ценов” – Свищов  
Проф. д-р ик.н. Олена Непочатенко – Ректор на Умански национален аграрен университет (Украйна)  
Проф. д-р ик.н. Дмитрий Лукьяненко – Първи зам.-ректор по научно-педагогическа и научна работа, Киевски национален икономически университет „Вадим Гетман” (Украйна)

**Екип за техническо обслужване:**

Анка Танева – стилев редактор  
Ст. преп. Елка Узунова – координатор и ръководител на екипа  
Ст. преп. Даниела Стоилова – превод на английски език  
Ст. преп. Румяна Денева – превод на английски език  
Ст. преп. Маргарита Михайлова – превод на английски език  
Ст. преп. Иванка Борисова – превод на английски език  
Ст. преп. Венцислав Диков – стилев редактор на английски език

**Адрес на редакцията:**

5250 Свищов, ул. „Ем. Чакъров” 2

Проф. д-р Андрей Захариев – главен редактор

☎ (+359) 889 882 298

Деяна Веселинова – технически секретар

☎ (+359) 631 66 309, e-mail: nsarhiv@uni-svishtov.bg

Албена Александрова – компютърен дизайн

☎ (+359) 882 552 516, e-mail: a.aleksandrova@uni-svishtov.bg

© Академично издателство „Ценов” – Свищов

© Стопанска академия „Димитър А. Ценов” – Свищов

ISSN 0323-9004

# Народностопански архив

Свищов, година LXX, книга 2 - 2017

---

**Заветни моменти за икономиката  
и обществото**

---

---

**Финансовата наука в променяща се Европа –  
предизвикателства и перспективи**

---

---

**Защо победи Тръмп – отговорът на теорията  
на перспективите**

---

---

**Пазарът на труда на ЕС  
(разгледан през призмата на еластичностите)**

---

---

**Кохезионната политика на Европейския съюз:  
еволюция, предизвикателства и перспективи**

---

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“



СВИЩОВ

# Изисквания при депозиране на статии за сп. „Народностопански архив”

**1. Обем:** статии от 12 до 25 страници

**2. Депозиране на материалите:** на хартиен носител и в електронен вид като приложен файл на E-mail: NSArhiv@uni-svishtov.bg

**3. Технически изисквания:**

- изпълнение Word 2003 (минимум);
- размер на страницата – А4, 29-31 реда и 60-65 знака на ред;
- разстояние между редовете 1,5 lines (At least 22 pt);
- шрифт – Times New Roman 14 pt;
- полета – Top - 2.54 cm; Bottom - 2.54 cm; Left - 3.17 cm; Right - 3.17 cm;
- номерация на страницата – долу вдясно;
- текст под линия – размер 10 pt;
- графики и фигури – Word 2003 или Power Point.

**4. Оформление:**

- наименование на статията, име на автора, академична длъжност, научна степен – шрифт Times New Roman, 14 pt, с големи букви Bold – центрирано;

- наименование и адрес на местоработата; телефони за контакти и E-mail;

- резюме на български език в обем до 15 реда; ключови думи – от 3 до 5;

- **JEL** класификация на публикациите с икономически характер (<http://ideas.repec.org/j/index.html>);

- основен текст (изложение);

- таблиците, графиките и фигурите се вграждат софтуерно в текста (да позволяват езикова корекция и превод на английски). Цифрите и текстът вътре в тях се изписват с шрифт Times New Roman 12 pt;

- формулите се създават с Equation Editor.

**5. Правила за цитиране:** от 01.01.2017 г. в периодичните издания на СА „Д. А. Ценов” – Свищов за библиографско цитиране на информационни източници ще се използва **APA Style**. Неговите изисквания са поместени тук: <http://www.uni-svishtov.bg/default.asp?page=page&id=71> и тук: <http://www.apastyle.org/>.

Всеки автор носи отговорност за отстояваните идеи, съдържанието и техническото оформление на своя текст.

**6. Ръкописите на нехабилитирани преподаватели** се придружават от препис на протокол от катедрата, обсъдила и предложила научната разработка за публикуване.

От 1 януари 2017 г. заглавието на списанието на английски език е „Economic Archive”, като заменя транслитерираното наименование “Narodnostopanski archiv”, използвано до края на издателската 2016 г.

Авторите на публикуваните материали на страниците на списание „Народностопански архив” носят отговорност за тяхната автентичност.

От Редакционния съвет

[www.uni-svishtov.bg/NSArhiv](http://www.uni-svishtov.bg/NSArhiv)